

Pierre Broué: Oppositionen mot Stalin inom partiet (1930-32) och den första Moskvarättegången

[Översatt från: P. Broué, "Party Opposition to Stalin (1930-32) and the First Moscow Trial", i: *Essays on Revolutionary Culture and Stalinism: selected papers from the Third World Congress for Soviet and East European studies / edited by John W. Strong. Columbus, Ohio: Slavica Publishers, 1990. Sid. 166 ff. Översättning: Göran Källqvist.*]

25 september 1936 skickade J V Stalin och A A Zhdanov ett telegram från Sotjij till de andra medlemmarna i politbyrån. De skrev:

Jagoda har uppenbarligen misslyckats helt med uppgiften att avslöja det trotskistisk-zinovjevistiska blocket. OGPU [Allunionella politiska förvaltningen] har förhalat ärendet i fyra år.¹

Samma anklagelse formulerades i den resolution som antogs vid det kommunistiska partiets (bolsjevikerna) centralkommittémöte i februari-mars:

Folkkommissariatet för inrikes ärenden ligger minst fyra år efter i sina försök att avslöja dessa ytterst obevkliga folkfiender.²

Idag känner alla till att det inte fanns något "terroristiskt block" eller några "japansk-tysk-trotskyistiska agenternas sabotage, subversiva verksamhet och spionage" som de gamla bolsjevikerna och anklagade vid Moskvarättegångarna påstods ha genomfört på 30-talet. Men på senare tid har det gjorts en del upptäckter, först i Trotskij-arkivet (den tidigare "stängda delen") på Houghton-biblioteket, och sedan i Nikolajevskij-samlingen i Hoover-institutionens arkiv på Stanford-universitetet. De visar att det 1932, det vill säga fyra år innan rättegångarna, organiserades ett "oppositionsblock", som till en början var ett "trotskyistisk-zinovjevistiskt block". Blocket upplöstes utan att det rutinmässiga förtrycket av dess medlemmar gjorde att dess existens blev känd. Bevisen pekar på att det var först under utredningarna inför den första Moskvarättegången som man avslöjade blockets existens. Anklagelserna mot de så kallade "terroristerna" under den första Moskvarättegången var i själva verket anklagelser mot medlemmarna i detta "politiska block", som stämplades som ett "terroristiskt block" av såväl åklagaren som de anklagade själva.³

Det första dokument som återfanns i Trotskij's arkiv är en odaterad (hösten 1932) rapport från Trotskij's son, Leon Sedov. Den var skriven med osynligt bläck och informerade Trotskij om att det hade bildats ett block mellan trotskister, zinovjeviter, tidigare trotskister (kallade "kapitulationister") kring I N Smirnov, och Lominadze-Stens grupp. Rapporten berättade också att förhandlingar fördes med både en zinovjevistisk oliktankande grupp som leddes av Safarovand Tarchanov, och med den så kallade "Rjutin-gruppen". Det framgår vidare från Trotskij's svar till sin son att de senare diskuterade frågan om giltigheten i parollen "Ned med Stalin!", och vilka relationer man skulle ha till "liberalerna" (Smirnovs grupp) och "högern" (Rjutin, eller snarare Rjutin-Slepkovs grupp). I N Smirnovs budbärare till L Sedov i Berlin 1932 var E S Holtzman (skrivs även Goltzmann -öa). Han skulle komma att bli en av de första anklagade i den första Moskvarättegången, och skulle senare bekänna att han hade träffat Trotskij och Sedov i Köpenhamn, där Sedov aldrig hade varit.

1 Citerat ur Chrusjtjovs hemliga tal (25 februari 1956), www.marxistarkiv.se, s 15.

2 På grundval av Jezjovs anförande, "Lärdomar av de japansk-tysk-trotskyistiska agenternas sabotage, subversiva verksamhet och spionage". *Ibid*, s 15.

3 Se Pierre Broué, "Trotsky et le Bloc des Oppositions de 1932", *Cahiers Léon Trotsky*, nr 5, 1980, s 5-38.

En del dokument som återfanns bland Sedovs papper i Hoover-arkiven kastar ytterligare ljus över fallet. För första gången får vi veta en del om den person som åklagare Vysjinskij och en del av de anklagade utpekade som den som hade med sig de terroristiska direktiven från Trotskij till Sovjetunionen, det vill säga Jurij Petrovitj Gavenis (ibland Gaven), en gammelm bolsjevik som arbetade på Gosplan. Gavenis hamnade aldrig på de anklagades bänk, men sköts senare. Enligt Roy Medvedev sköts han på en bår efter att ha torterats svårt, och efter att ha vägrat att göra en "bekännelse". 1936 förnekade Trotskij och Sedov att de hade haft några som helst kontakter med honom. I själva verket hade de det. Gavenis hade fått tillåtelse att resa till Tyskland för att få medicinsk behandling. Han skrev då till Trotskij och fick ett samtal med Leon Sedov, som skrev en redogörelse för det. Gavenis hade information om blocket, upplysningar som kompletterade Holtzmanns uppgifter. Han lämnade också informationer om sin egen "O"-grupp (troligen Osinskij) och verkar ha gått med på att ta med sig ett meddelande till den trotskistiska gruppen i Sovjetunionen – trots att han var rädd för att den hade blivit infiltrerad av OGPU. Brevväxlingen mellan Trotskij och Sedov visar att far och son i början av rättegången blev förbluffade över att Smirnov och Holtzman, som i Stalins ögon redan var skyldiga, inte nöjde sig med att erkänna sanningen, utan också anklagades sig själva för groteska brott.⁴ Sedov funderade först på om han öppet skulle berätta sanningen, men beslutade till sist att förneka allt utom de kontakter som var styrkta. Han menade att det var enda sättet att förhindra att de anklagade skulle tillintetgöras. Dessa personer går att spåra i korrespondensen mellan Trotskij och Sedov under följande pseudonymer: "Ko", "Kolokoltsev" eller "Kolokolnikov" för I N Smirnov, "Orlov" för E S Holtzman, "Sorokin" för Gavenis. Leon Sedov var den förste som insåg att Gavenis hade vägrat att bekänna, vilket förklarar varför han inte fanns på de anklagades bänk i domstolen.

Det finns idag en trend bland historiker i väst som skriver om 30-talet, och som bäst uttrycks i J Arch Gettys arbeten. Utifrån en utmärkt genomgång av källorna, kritik av vittnesmålen, och efter att ha slagit fast bristen på förstahandsredogörelser för emigranternas "politiska" version (i synnerhet den mensjevikiske historikern B I Nikolajevskijs), ifrågasätter professor Getty och andra framstående författare på allvar flera tolkningar av den interna partioppositionen, till att börja med Rjutin-affären. Innan jag kritiserar det som professor Getty har skrivit, måste jag först erkänna hans förtjänster. Han var den förste, och såvitt jag vet den ende, som i ett av sina arbeten har nämnt en artikel där jag går emot en del av hans ståndpunkter.

Här är tre texter som gruppen från Leo Trotskij-institutet hittade 1980 när vi undersökte Trotskij-arkiven i Houghton-biblioteket. Den första är Sedovs odaterade brev som skrevs med osynligt bläck, troligen i slutet av september 1932:

(...) har organiserats. Det omfattar *zinovjeviterna*, *Sten-Lominadzes* grupp och *trotskisterna* (de tidigare "k.....") Safar.-Tarchan.:s grupp har inte anslutit sig formellt ännu – deras ståndpunkter är alltför extrema. De kommer att ansluta sig inom kort. Z och K:s deklaration om det mycket allvarliga misstag som de begick -27, gjorde de under förhandlingarna med oss om ett block, strax innan Z och K förvisades.

Sammanbrottet för I N (.....), Preobrazj. och Uf.:s grupp (de tre tillhörde centern) orsakades av en sjuk, halvt förvirrad person. Han hade arresterats av en ren slump, och började prata. Inga dokument återfanns hos I N eller de andra som kan kallas "trotskistisk litteratur". Några dagar innan han arresterades sa I N till vår källa: "X har förrått oss. Jag förväntar mig att bli arresterad vilken dag som helst." Tack vare *sin* Markovkin hade han fått omfattande informationer och var beredd. Tyvärr hade inte I N tid att föra informationen vidare.

Källan försäkrar att det inte hade gjorts *några* misstag utomlands, eller under kontakterna med

4 Jag förbereder en utgåva av korrespondensen mellan Trotskij och Sedov från 1931 till 1938, för Hoover Institution Press. Den kommer att innehålla dokument från Hoover-institutionen, Harvard College och Internationella institutet för samhällshistoria i Amsterdam. Ursprungligen förbereddes detta arbete med den bortgångne Jean van Heijenoort.

utlandet.

Om det finns några viktiga tvistefrågor kommer jag att telegrafera innan torsdag (enligt instruktionerna).

”Gamlingens” sammanbrott är ett hårt slag, men banden till arbetarna kvarstår.⁵

De ord som har strukits är givetvis ”blocket”, ”kapitulationisterna” och ”Smirnov”. ”Safar.” betyder Safarov, ”Tarchan.” är Tarchanov, ”Z” är Zinovjev, ”K” är Kamenev, ”Preobrazj.” är Preobrazjenskij, och ”Uf.” är N I Ufimtsov. ”Sin Markovkin” verkar vara en OGPU-man som hade kontakter med Smirnov, och ”källan” är uppenbarligen E S Holtzman. ”Gamlingen” betyder Grünstein, som just hade kapitulerat.

Trotskij svarade i mitten av oktober:

1) Mitt brev hem var redan skrivet innan jag fick ditt om Kol. Brevet var naturligtvis ämnat för Vänsteroppositionen, i ordets verkliga betydelse. Men du kan visa det för Källan för att ge honom en uppfattning om mina ståndpunkter.

2) Blockets förslag förefaller mig helt igenom rimliga. Jag insisterar på att det är ett block och inte ett enande.

3) Mitt förslag till deklaration är givetvis ämnat för vår fraktion av Vänsteroppositionen, i strikt mening (och inte för våra allierade). Jag håller inte med våra allierades uppfattning att vi ska vänta på högern innan vi går vidare, vad gäller vår fraktion. Man bekämpar förtrycket med anonymitet och sammansvärjning, inte tystnad. Det är otänkbart att förlora tid: i politiskt hänseende vore det att lämna fältet öppet för högern.

4) Hur ska blocket uttrycka sig? För närvarande i huvudsak genom ömsesidig information. Våra allierade informerar oss om Sovjetunionen på samma sätt som vi informerar dem om Kommunistiska internationalen. Vi måste komma överens om ett mycket exakt sätt att brevväxla. Våra allierade måste skicka material till [Oppositions] *Bulletinen*. *Bulletinens* redaktion förbinder sig att publicera de allierades dokument, men förbehåller sig rätten att kommentera dem fritt.

1) Blocket förhindrar inte ömsesidig kritik. Vi kommer att obevekligt och skoningslöst bekämpa all propaganda från de allierade till förmån för kapitulationisterna (Grünstein, etc).

2) Frågan om ett ekonomiskt program har skisserats i förra numret av *Bulletinen* och [kommer att] utvecklas i kommande nummer.

Några frågor:

1) Vad innebär de 18:s deklaration (*Sots-Vestnik*)?

2) Vad med decisterna, Arbetaroppositionen och andra ultravänsteristiska grupper?

3) Vad tycker vår allierade om förslaget till plattform som publicerades i senaste numret av *Bulletinen*?

4) Vad tycker han i frågan om Kommunistiska internationalen (vi lägger samma vikt vid denna fråga som Sovjetunionen)?

Vad gäller den allmänna situationen i landet skiljer sig den information vi får inte mycket från den bild jag får från ett noggrant läsande av ryska tidningar.⁶

Hemlighetsmakeriet kring Trotskij liksom hans ovilja att flera år senare medge blockets existens uttrycks ännu bättre i ett brev från hans sekreterare, Jean van Heijenoort. Det skickades från Mexico till Leon Sedov i Paris 3 juli 1937, och innehöll en kopia på det brev från Trotskij som citeras ovan:

Käre vän,

Här är en kopia på ett brev som fanns i arkiven. Det låg i en ”konfidentiell” pärm tillsammans med andra udda saker. Det finns varken datum eller någon annan information och det är en exakt kopia. Originalen är dåligt maskinskrivet, det verkar vara en kopia av ett handskrivet brev.

⁵ *Trotsky Papers*, bMSRus, 13-1, 4782.

⁶ *Ibid*, 13905 & 1010.

Här är några ledtrådar som min farbror gav mig.

- 1) Brevet måste ha skrivits av mig och skickats till L S i Berlin.
- 2) Kol. som nämns måste vara Kolokolnikov, L S' smeknamn på Smirnov.
- 3) Frågan om ett block övervägdes i brevet eftersom en del av kapitulationisterna återigen höll på att bli besvikna med den officiella politiken, men långt ifrån var på väg att enas med vänsteroppositionen. "Blockets" innehåll definieras strikt i brevet, och begränsas i grund och botten till ömsesidig information.
- 4) Brevet dateras till efter mötet med H-n och publiceringen av de 18:s deklARATION i *Sots V*. Går det att återfinna originalet? Givetvis kommer vi inte använda denna sida i N Y innan vi har fått ytterligare information från dig.⁷

"H-n" är naturligtvis Holtzman, "de 18:s deklARATION" är Rjutin-plattformen, "*Sots V*" är *Sotsialistiskij Vestnik*, och "N Y" är Dewey-kommissionen.

Vid den tidpunkt då vi hittade de tre dokument som nämnts ovan hade vi bara en vag uppfattning om banden mellan de landsförvisade och Sovjetunionen. Sedovs papper i Hoover-arkiven hjälpte oss att fylla igen våra kunskapsluckor. Trotskijs son hade lyckats organisera ett nätverk av källor i Sovjetunionen och på flera diplomatiska uppdrag utomlands, och därifrån fick han mycket användbar och viktig information. Därför hade han – flera år innan Nikolajevskijs *Brev från en gammal bolsjevik*, och Ciligas och Serges böcker – tillgång till information om den så kallade Rjutin-gruppens aktiviteter och innehållet i "plattformen". Under samma period kunde han i sin korrespondens förklara att Rjutin-gruppen var ett verk av högerledare, "ställföreträdare" just under "ledarna" Bucharin, Rykov och Tomskij, som var ilska över att ha blivit "förrådda" av dem. Han hade också uppgifter om att de som låg bakom gruppen och hade skrivit plattformen var mycket kritiska till sin tidigare inställning till Trotskij och trotskisterna, och att de försökte föreslå en kombination av de två plattformarna: det ekonomiska programmet från högerens program, en sorts neo-NEP, och ett återupprättande av partidemokratien som hämtades från vänsterns program. Slutligen upplyser Sedovs papper oss om att "högern" förde förhandlingar med talesmän för blocket, med andra ord I N Smirnov, och att Smirnovs grupp var benägna att skjuta upp alla politiska initiativ tills man hade nått en överenskommelse med "högern".

Vilka var medlemmarna i det "block" som L Sedov berättade om för Trotskij? Låt oss börja med de så kallade "trotskisterna", som inte hade överlevt som någon verklig organisation utan som ett nätverk av korrespondenter och kontakter i flera större städer, ställen dit de hade förvisats och isolerats. 1932 hade Leon Sedov regelbundna och uppenbarligen säkra kontakter med ett flertal personer i Sovjetunionen. En av dem har fortfarande inte identifierats: han uppträder i arkiven under namnet "Ten-sov" (början och slutet av hans verkliga efternamn), och initialerna M M och T T, liksom pseudonymen "Svoj". Vi känner bara till att han var gammalbolsjevik och personligt bekant med Kote Tsintadze och V S Kasparova, och före detta medlem i handelskommissionen i London 1930. En annan korrespondent, offentligt känd under namnet "Pjotr" sedan *Pravda* i januari 1928 hade publicerat ett brev till honom från Trotskij, var N N Pereverzev, som enligt Ruth Fischer var en före detta tjänsteman i en internationell järnvägsorganisation i Schweiz. En tredje, och troligen den viktigaste, kontakt som kunde brevväxla med Sedov och skicka honom hemliga particirkulär, och även informera honom om offentliga händelser, var Kotjerets, som inom oppositionen var känd som Vet., Vetter och "fransmannen". Offentligt var han känd under pseudonymen J Renaud, och hade översatt den franske författaren och poeten Louis Aragons verk. Bland de som var inblandade i Vänsteroppositionens underjordiska verksamhet fanns två personer från Moskva: gammalbolsjeviken Andrej Konstantinov ("Kostia") och historieprofessorn A M Sjabion, som senare misstänktes för att vara kontrollerad av OGPU. Flera andra var aktiva vid denna tid, bland dem den före detta

⁷ *Ibid*, 13905.

tjekisten Nadezjda Ostrovskaja, och Arbetaroppositionens förre ledare Rafail. De första tre skrev till Sedov och informerade honom om Zinovjevs deklARATION, att det största politiska misstag de hade gjort var att bryta med Trotskij 1927. Detta uttalande gjorde Zinovjev när han var på väg i exil.

1931 och 1932 pekade all information från Sovjetunionen på att det fanns ”oppositionella” stämningar bland Zinovjev, Kamenev och deras närmaste vänner. De verkar ha varit särskilt bekymrade över Stalins katastrofala politik i Tyskland, som öppnade dörren och beredde vägen för Hitler och hans anhang. G L Sjklovskij, som var kontakt mellan Zinovjev och hans vänner utomlands, Ruth Fischer och Maslow kom regelbundet med information om sinnesstämningarna hos de tidigare kapitulationisterna, som började ångra sin kapitulation. Sovjets minister i Prag, Arasov, verkar ha spelat en liknande roll.

Leon Sedov kallade Smirnovs grupp för antingen ”tidigare kapitulationister” eller ”trotskistiska kapitulationister”. Från och med 1929 hade alla vetat om att personerna i Smirnovs grupp egentligen inte hade kapitulerat utan försökte lura apparaten, för att kunna organisera sig som en opposition inom partiet. Detta faktum var så allmänt känt att Andreu Nin, spanjoren som förvisades från Sovjetunionen i augusti 1930, öppet förkunnade det för sina tyska kamrater i *Die permanente Revolution*, som utan några uppenbara problem publicerade hans deklARATION.

Letten Jan Ernestovitj Sten och georgiern Vasso Vissarjonovitj Lominadze hade en gång i tiden varit duktiga stalinistiska hantlangare. Som ”bråkstakar”, ”vänsterstalinister” hade de redan 1929 börjat organisera sig och agera som opposition. De avslöjades 1930 men fortsatte sin oppositionella verksamhet trots att de offentligt hade medgivit misstag och gjorde självkritik, något som fick apparaten att kalla dem ”bedragare”. 1931 skrev Sedovs kontakter till honom att Lominadzes folk var mycket aktiva, inte bara inom partiapparaten i Kaukasus utan också bland ungdomsgruppernas medlemmar. Sten såväl som Lominadze, Sjatskin, Tjaplin och många andra befann sig bland de ledare inom Komsomols första generation som skulle komma att skjutas ”en masse” under *jezjovstjina*.⁸

Safarov – gammelbolsjevik från Leningrad och tidigare i exil i Frankrike, därefter specialist på folken i öst – och Tarchanov – ledare i Komsomol och sovjetisk politisk rådgivare i Kina – var före detta zinovjeviter som hade brutit med Zinovjev efter dennes kapitulation. De utarbetade 1928 en teori om att oppositionen behövde ”två ansikten”, som en täckmantel för politiskt oppositionellt arbete.

Vi känner givetvis till allt som behövs om gruppen av ”zinovjeviter” i Leningrad. De utgjorde huvuddelen av partiet innan revolutionen och bildade kärnan i apparaten i den tidigare tsaristiska huvudstaden mellan 1917 och 1926.

Hur bildades blocket? Allt i Sedovs korrespondens tyder på att initiativet till omgrupperingen togs av Ivan Nikititj Smirnov och hans grupp av tidigare ”kapitulationister”. Om vi stryker allt prat om terrorism ur de officiella protokollen från den första Moskvarättegången, så hittar vi en berättelse om hur politiska personer utvecklas politiskt i en föränderlig men dramatisk situation. Kamenev sa att Safarov var en av de första att (troligen i slutet av 1930) återvända och föreslå en politisk diskussion. Zinovjev sa att han blev kontaktad av flera grupper under 1931-32, bland andra Sjljapnikovs och Medvedevs gamla grupper, ”vänsteristernas” nyare grupper av vilka han nämnde Sten, Lominadze och Sjatskin, och till och med enskilda individer som Smilga och Sokolnikov. Både Zinovjev och Kamenev bekände att alla vid denna tidpunkt ansåg det angeläget att bli av med Stalin och att denna kamp behövde stöd från Trotskij. Zinovjeviten Reingold berättade att zinovjeviterna under diskussioner i början av 1932 i Zinovjevs *datja*, hade enats om att det var

8 De stora utrensningarna 1936-38. Efter Jezjov, som var ledare för NKVD. Han avrättades själv 1940 – öa.

nödvändigt med en återförening med Trotskij. Det är välkänt att Smirnov träffade Sedov flera gånger under ett uppdrag i Berlin, och att de upprättade ömsesidiga relationer och kommunikationer. Ter-Vaganjan säger att han, efter att ha blivit personlig vän med Lominadze, hade informerat honom om mötena i Berlin och de möjliga framtidsutsikterna. Enligt de anklagades ”bekännelser” i augusti 1936 bildades blocket officiellt i juni 1932. Ter-Vaganjan fungerade som mellanhand mellan Kamenev och Lominadze och mellan I N Smirnov och Zinovjev. Evdokimov fick i uppdrag av zinovjeviterna att träffa ”smirnoviterna” i Mratjkovskijs lägenhet på en järnvägsstation i Moskva. Vid ett möte i Zinovjevs *datja* i Illinskoje beslutade sig till sist zinovjeviterna för att gå med i blocket. Flera veckor senare hade Holtzman med sig dessa informationer till Sedov. Han fick med sig Trotskijns svar från Berlin till Moskva, och det kompletterades troligen av ett meddelande som Gavenis hade med sig.

Det var blockets början, men också dess slut. Egendomligt nog dog inte blocket sin egen död. Det knäcktes inte som sådant av OGPU. Det vittrade bort utan att formellt ha knäckts. De första som föll var Zinovjev och Kamenev, som anklagades för att ha känt till innehållet i Rjutin-Slepkovs plattform utan att fördöma den och ange dess författare till myndigheterna. De uteslöts på nytt ur partiet och förvisades. Samtidigt arresterades och fängslades Rjutin själv, och Slepkov förvisades. Smilga blev tvungen att lämna Moskva eftersom han tog emot för många besökare. Omkring två månader senare arresterades Smirnov, efter att ha blivit angiven av en sannolikt sinnessjuk medlem i sin grupp. På liknande sätt tvingades Sten lämna Moskva. Ter-Vaganjan, Ufimsov, Preobrazjenskij, Grünstein, Livsjitz och omkring 100-150 tidigare ”kapitulationister” arresterades. De zinovjevitiska ledarna samlades i Bogdanovs våning och beslutade att deras främsta uppgift var att kämpa för att återupptas i partiet och att gruppens arbete inom blocket måste upphöra.

Det finns all anledning att tro att OGPU och Stalin vid denna tidpunkt inte kände till blockets existens. Smirnov dömdes förvisso till tio års fängelse för att ha haft ”kontakter utomlands”, men inte för att ha legat bakom något ”block”. Personer som var inblandade i blocket eller hade kontakter med det, som Lominadze, Safarov, Tarchanov, Mratjkovskij, Safonova och Sjatskin, varken uteslöts eller förvisades. Av trotskisterna arresterades Konstantinov på grund av att han vid en middag talade alltför mycket om Stalins allmänna politik. Han fördömdes men identifierades inte som ”trotskist”. Sjabion arresterades efter att ha talat om termidor alltför mycket under en föreläsning. De övriga – Pereverzev, Kotjerets, N Ostrovskaja, Rafail – arresterades inte på flera månader, och när det skedde så berodde det på deras egna grupperns aktiviteter. Om OGPU och Stalins press vid denna tidpunkt inte nämnde något ”block”, så var det bara därför att de inte kände till att det existerade. Det förefaller troligt att utredarna misstog Rjutins grupp för ett ”oppositionsblock”, vilket den ju på sätt och vis också var – ett block mellan vänster- och högeroppositionen om än under ledning av den förra. Allting tyder på att I N Smirnov inte med ett ord nämnde blocket under perioden 1933-36. Hursomhelst ansåg Leon Sedov att alla medlemmar i Smirnovs grupp – med undantag för Preobrazjenskij som avsvor sig sina uppfattningar en andra gång – återvände till Vänsteroppositionen 1932, efter att ha lämnat den 1929. I en rapport till Internationella sekretariatet 1934 skrev han att de återigen var fullvärdiga medlemmar i Vänsteroppositionen.

Först under och efter den första Moskvarättegången 1936 blev nästan samtliga tidigare deltagare i blocket arresterade, rannsakade och avrättade eller skjutna utan rättegång, bland dem de personer som hade skonats 1932-33. Lominadze sköt sig i sin bil efter att ha blivit instämd av myndigheterna. I början på 40-talet fanns det troligen bara två överlevande från blocket, Konstantinov och Safarov, som båda skulle komma att dö nära Vorkuta. Men vid denna tidpunkt, och troligen redan från och med 1935, i och med massarresteringarna av gammelbolsjeviker och inledningen av de hårda förhören, kände OGPU och Stalin till allt om blocket.

Jag tror att de kände till det 1935, men inte 1933. På denna punkt är jag oenig med professor Getty. Han skriver att det är välkänt att Trotskijs omgivning var infiltrerad av OGPU-män som sovjetmyndigheterna hade ”planterat” kring både Trotskij och Sedov.⁹ Men vi kan inte godta dessa påståenden på grundval av sådana generaliseringar. Man måste säga vem som var vem, vem som var agent och informatör, och kontrollera vad som verkligen var möjligt. Och nu vet vi vilka som var agenter. Vid den tidpunkt då blocket bildades var de två viktigaste bröderna Sobolevicius (1932 var de i Europa kända som Roman Well och Adolf Senin, och senare i USA som dr Robert Soblen och Jack Soble), men de var nära att avslöjas, misstänkta för att vara det de var, det vill säga stalinistiska agenter. Det är osannolikt att de under dessa omständigheter skulle ha blivit informerade om en sådan händelse. Vilka fler? Professor Getty för fram namnet Zborowski.¹⁰ Men våra undersökningar visar att Zborowski inte hade träffat Sedov 1932 eller 1933 eller ens 1934, utan att han träffade honom först 1935. Dessutom finns det inga bevis för att Trotskijs medarbetare hade informerats om att det fanns ett block. Det gäller även nära medarbetare som van Heijenoort. Pierre Frank, en annan av Trotskijs sekreterare, hade 1932 troligen med sig Smirnovs rapport till Prinkipo utan att veta om vad den innehöll. 1982, ett halvt sekel senare, vägrade han att tro sina egna ögon när han fick se dokumenten, och hävdade att ”Sedov skulle ha berättat allt”, medan bevisen säger att han inte kände till vad Sedov visste. Vi har all anledning att tro att Stalin inte kände till 1932 års block förrän 1935, och då kanske först med hjälp av ”bekännelser” från offren i fängelserna.

Vid tiden för den första Moskvarättegången var det bästa sättet att hitta sanningen den utredning eller snarare motutredning som på ett lysande sätt gjordes av Dewey-kommissionen och det arbete som ett flertal amerikanska intellektuella utförde. De kunde visa att anklagelserna mot gammelbolsjevikerna för terrorism, sabotage, spioneri etc helt enkelt var falska. Dewey-kommissionens utlåtande, *Inte skyldig*, var ett stort framsteg, ett steg i riktning mot sanningen, mot de lögner, förtal och medlöperi som var så vanliga världen över. Jag tror att vi nu systematiskt kan ifrågasätta förnekandena från personer som Sedov, som vi idag vet var oskyldiga till det de anklagades för, men som var moraliskt tvingade att förneka allt. 1936 bestämde sig Sedov för att offentligt medge att han verkligen träffade Smirnov 1931, men inskränkte deras samtal till småprat om den aktuella ekonomiska situationen. Han förnekade dock energiskt och kategoriskt existensen av det block som han så stolt och glatt hade förkunnat för sin far 1932. I sin *Röda bok* från oktober 1936 medgav han, att det 1932 kanske skedde ett visst återupplivande av grupper som hade kapitulerat långt tidigare. Men han sa att man inte skulle överdriva detta återupplivande, eftersom det bara rörde sig om personliga möten och lovvärda avsikter. Vi måste idag inse att den tidens anklagelser om ”terrorism” grundades på ”existensen” av ett ”trotskistiskt-zinovjevitiskt block”. Om Trotskij och Sedov hade erkänt dess existens så skulle de ha överlämnat sina nya vänner och allierade till OGPU. Gammelbolsjevikernas försvar gick via Trotskijs och Sedovs förnekande. Idag finns det ingen som helst anledning att tro på deras taktiska förnekanden, och framförallt inte att tro på dem helt och hållet. I slutet av 30-talet slogs dessa män för sitt liv och sin ära, för sina vapenbröders liv och ära, och de var inte beredda att överge sina allierade för sanningens skull.

I själva verket visar korrespondensen mellan Trotskij och Sedov, liksom Sedovs korrespondens överhuvudtaget, att många personer bland de gamla kommunisterna, ”kännarna” av det staliniserade Sovjet, trodde att anklagelsen för terrorism hade lagts till en verklig kronologisk ram av verkliga fakta och händelser. Det är lättare för en utredare att utpeka ett ”politiskt” block som ”terroristiskt”, om han använder en exakt kronologi av möten, överenskommelser, resor och så vidare och sätter in dem i ett annat sammanhang. Victor Serge, som var personligt bekant med alla de anklagade i den

9 J Arch Getty, *Origins of the Great Purges: The Soviet Communist Party Reconsidered, 1933-1938*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985, s 121.

10 *Ibid.*

andra rättegången, skrev till Sedov att han ansåg att det enda sättet att sprida lite ljus över det han ansåg vara mer ”provokationer” än ”lögner”, var att yppa verkliga ”diskussioner” och verkliga ”smågrupper”. Ett exempel räcker för att visa behovet av en sådan undersökning: åklagare Vysjinskij nämnde vid den tredje rättegången att en rysk ingenjör vid namn Reich var ”trotskistisk agent”, och enligt honom blev han senare dansk medborgare vid namn Johanson. Trotskij och hans vänner förnekade all kännedom om någon dansk, som tidigare hade hetat Reich och nu kallades Johanson. Men i listan över danska prenumeranter till *Oppositionsbulletinen* finns namnet Reich, även kallad Jacobsen. Vi måste tillstå att det fanns en gnutta sanning bakom den falska anklagelsen.

Professor Getty och troligen en del andra forskare vägrar bry sig om Nikolajevskij version av Kirov-affären. Getty betonar helt riktigt en del av motsättningarna i hans framställning, det stora antalet andrahandsuppgifter, förändringarna som skett med åren, och så vidare. Han visar att det inte finns någon verklig anledning att tro att S M Kirov blev förespråkare för en ”liberalisering” av den sovjetiska regimen. Legenderna om en ”liberal” Kirov blev ett propagandatrick på N S Chrusjtjovs tid och den så kallade ”avstaliniseringen” så kallade ”avslöjanden”, som långtifrån bara var en revision av historien. Getty hävdar bestämt att Trotskij, som var en kvalificerad ”Kreml-kännare”, aldrig betraktade Kirov som motståndare till Stalin, utan tvärtom som en brutal byråkrat utan någon egen politisk karaktär.¹¹ Jag finner en del av professor Gettys påståenden föga övertygande, men jag tänker inte motsäga honom på basis av hans tolkningar, utan på grundval av bevisen. I Sedovs brevväxling under åren innan 1936 kan vi (innan publiceringen av det kända ”Brev från en gammal bolsjevik” och Nikolajevskij kommentarer¹²) hitta en del brev – speciellt ett från en österrikisk kommunist med informationer om mordet på Kirov, den suspekta roll som spelades av OGPU i Leningrad, ryktena om Stalins inblandning, och så vidare. 1936 skrev Sedov till Trotskij att han hade blivit informerad om rykten i Moskva som sa att Kirov hade varit i kontakt med ”högern”, och att han försökte förbättra sina egna relationer till tidigare oppositionsmedlemmar. Den förra sovjetiska journalisten Zavalitjkina berättade i sina opublicerade memoarer hur Kirov mötte den tidigare trotskisten L S Sosnovskij i Leningrad efter hans kapitulation.¹³ Via henne kan vi till sist förstå att den officiella versionen, enligt vilken konspiratörerna som planerade mordet på Kirov träffades regelbundet under täckmantel av att arbeta med Leningrad-Komsomols historia, måste innehålla ett korn av sanning. Dessa personer träffades troligen för att arbeta gemensamt med ett historiskt projekt. Men det faktum att de arbetade med ett sådant projekt är inte ointressant. Kirov måste ha försökt närma sig zinovjeviterna genom att beställa ett historiskt verk där de skulle framställas som hjältar åtminstone i Komsomols historia i Leningrad.

Vi stöter på ännu viktigare data. I mars 1978 upptecknade vi ett vittnesmål från en gammal fransk kommunist, Marcel Body, som därefter har dött. Han hade rykte om sig att vara tillförlitlig, ha gott minne och vara absolut ärlig. Han skrev i en liten anarkistisk tidning att Kirov hade skickat ett sändebud till Paris som hade ett samtal med Sedov:

I början av sommaren 1934 berättade en av mina vänner (...) att en av hennes svågerns vänner, dr Levin, som praktiserade i Kreml, hade kommit till Paris och ville träffa mig. Vi ordnade ett möte och plötsligt blev samtalet så intressant att jag häpnade. Dr Levin hade just informerat mig om Kirovs innersta tankar. Det var tankarna hos en moderat som ville få slut på de interna stridigheterna liksom den inhemska politiken i detta enormt stora land. Enligt Kirov borde de återgå till en mänskligare politik, närmare den som Lenin hade förespråkade under NEP, och sluta med de grymma kollektiviseringarna på landsbygden (...) ”Kirov vill att partiets interna

11 *Ibid*, appendix, ”Mordet på Kirov”, s 207-11.

12 ”Brev från en gammal bolsjevik” författades av Nikolajevskij, och publicerades första gången i *Sotsialistitjeskij Vestnik*, nr 23-24, 22 december 1936, s 22-23, och nr 1-2, 17 januari 1937, s 17-24.

13 A Zavalitjkina, ”Iz Vospominanij Sovetskogo Sjurnalista: vorkrug ubijstva Grova” (Nikolajevskij-samlingen, Hoover-institutionen).

demokrati ska återupprättas och alla strömningar ska få tala fritt.” ”Även den trotskistiska tendensen?” utropade jag. ”Ja”, svarade han, ”även den trotskistiska tendensen.” ”Och inklusive att Trotskij ska få återvända till Sovjetunionen?” ”Det måste man överväga.” Jag ringde upp Sedov (...) för att berätta för honom. Sedov frågade ut Kirovs vän och förtrogne i 3 timmar.¹⁴

Trots det förtroende som alla hade för Marcel Body tog vi ingen hänsyn till hans utsaga utan registrerade den bara: *testis unus, testis nullus* [ett vittne är inget vittne]. 1980 letade vi efter bekräftelser i Trotskij-arkiven: inte ett spår. Trotskij och Leon Sedov var erfarna konspiratörer och skrev troligen inte ner en rad eller förstörde alla dokument om detta. Men vi tror att vi har hittat en indirekt bekräftelse i en rapport som Sedov skrev till sina egna kamrater om situationen för ”bolsjevik-leninisterna” i Sovjetunionen efter Rakovskijs och Sosnovkijns kapitulation.¹⁵ Han påminde om krisen i Sovjetunionen under de föregående åren, och skrev att även i Sovjetunionen självt ”diskuterade mycket ansvariga personer om Trotskij skulle få återvända.” Och vi måste erkänna att vi har svårt att tänka oss att det vid denna tidpunkt kunde ha funnits några andra ”mycket ansvariga personer” som kunde ha diskuterat denna fråga utom Kirov och hans gelikar, vilka de nu var.

Man kan tro att jag är oense med professor Getty i varje aspekt av denna viktiga fråga. Men så är inte fallet. När det kommer till kritan tror jag faktiskt att våra slutsatser är mycket likartade. Jag tror att de nya uppgifterna om ”oppositionsblocket”, organiseringen av två kommunistiska oppositionella block, försöken att ena den kommunistiska oppositionen, en gång för alla krossar legenden om en allsmäktig, blodtörstig, samvetlös Stalin. På 30-talet genomgick Sovjetunionen en mycket svår ekonomisk och politisk kris. Stalin blev mer och mer isolerad och många började fundera på om man behövde bli av med honom. Det gällde även en del personer från den privilegierade byråkratins led, för vilka han bara var den som bäst uttryckte deras intressen och bäst förenade dem. Moskva-rättegångarna var inte ett meningslöst brott som begicks i kallt blod, utan ett motangrepp under en konflikt som, med Trotskijns ord, i själva verket var ”ett förebyggande inbördeskrig.”

Bara människor som verkligen tror att regimen som upprättades efter oktoberrevolutionen inte degenererade, och ända från början siktade på att bli en absolut monolit utan möjlighet till opposition och bara vaga och långt i fjärran möjliga prokapitalistiska avvikande uppfattningar, bara de som tror att Sovjetunionens historia var strängt förutbestämd redan av de stalinistiska frön som växte i Lenins hjärna – med andra ord människor som tror att vetenskapliga historiska regler inte gäller för Sovjets historia – bara dessa personer kommer att förkasta den slutsats som förklarar rättegångarna med en politisk kris snarare än den så kallade ”kommunismens” så kallade ”innersta väsen”.

Universitetet i Grenoble, Pierre Broué

14 Marcel Body, ”Pages d'Histoire et de Sang”, *Le Réfractaire*, nr 37, mars 1978.

15 Denna rapport, som skrevs på franska, kommer att publiceras i nr 24 av *Cahiers Léon Trotsky*, december 1985, efter en kopia i Jean Rous' arkiv. Ytterligare en osignerad kopia finns i Shachtman-arkiven, Taminent Library.